

RÉSZLETEK AZ ELSŐ KIADÁSOKHOZ ÍRT SZERZŐI ELŐSZÓKBÓL ÉS A KIADÓ ELŐSZAVA AZ ÚJ KIADÁSHOZ

TANÚ REDIVIVUS
(A minőség forradalma, 1940)

Amikor most egy éve megint valami Tanú-félével léptem a világ elé, könyvem a „legifjabb ifjúság”-hoz intéztem, „melyben éppen mert láthatatlan, mégis csak hinni kell”. Ez a láthatatlan ifjúság azóta nemcsak a Kisebbségben íróját húzta ki megdobált magányából, de a piacról eltűnt régi Tanúnak is hiányát érzi, s negyven könyvvet ajánl föl: válogassam ki háromszor annyiból, amit neki szánok.

Melyik harmad legyen a feléledő? A legkényelmesebb volna „lát-nok”-ká struccolnom magam s olyanféle ma is heveny sorskérdés-tanulmányokból állítani össze egy önigazoló és kortárs-vádoló Tanút, mint: A magyar élet antinomiái. Ez azonban a Tanú módszerének és lelkének a megtagadása volna. A Tanú a jó ügynek nem csöcseléket akart toborozni, hanem nemességet nevelni, s ma is úgy érzi, hogy ha egyes magyar kérdésekben másoknál korábban és világosabban látott: azért volt, mert nem belőlük indult ki; hanem az európai kultúra nagy (sokszor „elvont”-nak vagy „irodalmi”-nak látszó) kérdéseiből, s azokon kinyílt szemmel fordult a magyar ügy felé. A magyar sorskérdések például a Tanú programjában is ott szerepelnek, az első „sorskérdés-tanulmány” mégis csak az ötödik füzetben bukkan fel; így parancsolta ezt a magam elé írt út: a „metaforától az élet felé”. Ezt az utat a Tanú új olvasóinak már csak pedagógiai okokból sem engedhetem el.

De mi maradjon hát meg, ha a gyűjteménynek „egész”-nek és „harmad”-nak is kell lennie? Bizonyára az: ami megírásakor is messzebb volt irányozva. A Tanú köztük forgott a napoknak s amennyire tudta, csinálta is őket –, de a napok fölött új magatartás is volt, magyar *novum organum*, ahogy elnevezték. Ebben a kiadásban ezt igyekeztem felmutatni. . . . A Tanú nagy lírai naplói (San Remó-i Napló, Magyarország Romániában) a terv szerint ennek a kiadványnak ötödik és hatodik részeként jelennek majd meg.

Hogy a kiválasztás hamisítással ne váljék (a terjedelmük miatt közölhetetleneket kivéve), *csak teljes* írást vettem föl, és ékezetten, sajtóhibán, egy-egy fölösleges hasonlaton, még nem érthető célzáson, ma le nem nyomtatható mondaton kívül, nem hagytam belőlük semmit sem el. A csoportosítás csak a „Mozgalom” című részben időrendi, különben tartalmi. Nem vall tán a végzett munka ellen, hogy mai vissza-

tekintő felosztásom (Európa, Új enciklopédia felé, Magyar szellem, Mozgalom) csaknem azonos az első szám munkatervében adottal. ... A fejezetek elé kiemelt két tanulmány (Tanú s a Minőség forradalma) e gyűjtemény szellemét s tartalmát akarja előrevetíteni. Tanúság: ez volt a gesztus, Minőség forradalma: ez volt a tett.

TANULMÁNYAIM ELÉ (Készülődés, 1941)

Magam is hitetlenkedve olvasom, hogy tanulmányaim teljes kiadásával kecsegtetik a közönséget. Tíz kötet esszé: komolyan gondolja ezt a kiadó? S ha nem: miféle csábérót találhat ebben a hirdetésben? Nincs tíz éve, hogy legelőkelőbb folyóiratunk szerkesztői, kvótát vetvén ki egymásra s a műfajokra: évi hat folyóirat-ívet hagytak – százhuszból – tanulmányra. Ennyit bírt el ebből az unalmas cikkből a vállalkozás. Mekkora pályát futott be azóta a magyar tanulmány, hogy egy közpénztől és dugsegélyektől ártatlan kiadó a nyilvánosság előtt ilyen ígéretet mer tenni, s elszámolásokkal győzhet meg róla, hogy lelkiismeret-furdalást nem miatta kell éreznem; – a műfajért legföljebb, melybe akkor (néhány poros tanáron kívül) csak az tévedt, akit mondanivalója kényszerített, ma pedig dendik sétálnak rajta pusztá divatból, mint erszényesebb kollégáik a Váci-utcán.

Épp most tizenöt éve jelent meg a Protestáns Szemlében az első tanulmányom. Akkor azt hittem: véletlen letérés, alkalmi beszállítás ez a szépíró útjáról. A magyar élet hajtotta ki belőlem a többi. Mindig jött valami: egy serkentés, parancs, rés, hiány, remény vagy veszély – barátoktól, sorstól, körülményektől – amit nem lehetett szó nélkül hagyni. Így gyűlt mögém jó kétszáz ívnyi írás. Gondolhattam-e, mikor a Tanú öngyilkosságnak hitt kalandjába belementem, vagy a Kisebbségben – utolsó kiáltásul a Történelem alá – megírtam, hogy egyszer még mindezt össze is gyűjtöm – sajtó alá rendezem, ahogy mondani szokás. Valójában nincs is sok rendeznivalóm. Írói életem halnyoma ez az idő közetében; nincs mit tagolnom rajta: az élet tagolt helyettem is. Egy író bujdokolt, sötét folyóiratokban kóstolgatva, és kerülgetve a nyilvánosságot. Aztán kiállt, szólt „általa is az Úr” és összetört. S maradványainak is adatott néhány év: terjeszteni a tanulságot. Készülődés (a Tanú előtt), Minőség forradalma (a Tanú), Kisebbségben (a Tanú után): így tagolódt az élet, s tagolódik a tanuló tanítás...

A szöveget itt is úgy adom át a nyomdagépnek, mint a Minőség forradalmában. A kritika: történelmi emlék; a belézárt ítéletet nem sza-

bad meghamisítani. De egy-egy ízetlen hasonlatot ki nem hagyni, egy-egy hosszabb mondatot szét nem bontani, a sok idegen szóból néhányat fel nem cserélni: túlzása lenne hűségnek s kegyeletnek.

A TÖRTÉNELEM FÖLÉ (Kisebbségben, 1942)

A Minőség forradalma és a Készülődés után kiadjuk hát tanulmányaim utolsó nyálábját is. Erre érvényes még csak (amit az egész gyűjteményem elé írtam), hogy műzsája nem annyira a hajlandóság volt, mint a kötelesség. A Tanú két éve megszűnt már, amikor a Kisebbségben a tollamból kiszaladt. A közbeeső két évet egy nagy regény állványai közt töltöttem, s drámákban égettem ki önérzetem sok sebét...

A történelem az oka, ha műhelyemből kiráncigáltattam. Nem mondom, hogy barátok és ellenségek nem segítettek neki. „Most hallgat el s dől jókor odakészített családi boldogságára”, írta egyikük 1939 telén. S nemcsak ő írt így, magam is így éreztem. Néhány hét múlva egy tanulmány írására szólítottak föl a legváratlanabb helyről. Asszimilációról és disszimilációról, azoknak a napoknak veszélyéről és bomlásáról. Én vállalkoztam rá, s évekre való munkát és szenvedést vettem magamnak: – a Kisebbségben-t.

Mennyi mindent írtak erről a könyvről; csak a legnyilvánvalóbbat nem, hogy itt egy ember a történelem alá akarta vetni magát: az eltaposásnál engem se hagyjatok ki. A könyvben persze nemcsak erről volt szó. Írója akkor már évek óta búja és faggatta a múltat, s arról is voltak gondolatai, mint kellene a magyar szellem halmazállapotát, a nagyobb nyomású évekre, szilárdabbal fölcserélni. A könyvvé áradt tanulmányba mindez belékerült; – szellemi végrendelet, egy új irodalomtörténet csirái; vádirat a végzet ellen. Ahogy a haláltól meghrohantan beszél az ember; nemhogy belé ne lehessen kötni, hanem hogy egyvalaki minél többet megértsen belőle. Önmagában lehet nyers s szaggatott (a Fantomok ellen néhány fő gondolatát mondja el nagyobb távlatból s nyugodtabban); de nem kívánhatom-e meg, hogy azzal együtt olvassák, amit előtte írtam, s nem lesz-e mentsége lassan az is, amit görcsbe szorított markából még eztán kifeszíték.

A Kisebbségben számomra két meglepetést hozott. A veszély, amely ellen készült, a nemzet fölött egyelőre áthúzott (három éve élünk és dolgozhatunk Európa aránylag megkímélt tündéri szigetén), a könyv írója azonban a támadások forgójába került. A másik meglepetés az volt, hogy a rokon gondolkozású írók mellett erős nemzeti közvélemény kelt föl, amely a Kisebbségben szerzőjét is, mint harcost

hívta vissza. Három területen igyekeztem a támadásokat és a barátságot megszolgálni. A Kisebbségben olyan történelmi vitába kevert, amelyből becsülettel már csak egész történelmi nemzetképem kifejtésével verekedhetem ki magam. E mű második kötete, s az egyidőben megjelenő Széchenyi-könyv, csak gyenge mutató abból, amiben benne állok. Mint színpadot is próbált szerző, bírálataimban játékszínünkre igyekeztem az új magyar irodalom s a magyar tömegek igényét bejelenteni. Ennek az emlékei a harmadik kötet tanulmányai. Bár jönének utánam erősebbek, akik azt, amit én csak követeltem, be is hajtják. Dávid és Góliát-harcunkban mozgalmunknak nagy ügyelbajjal fönntartott folyóiratocskákból kellett hatalmas újságok közt parittyájával helytállni. A negyedik kötet arról számol be, milyen újságíró voltam én újság nélkül. Sokan húzódoznak tán e tarka újságíró élesebb hangjaitól. Hát ő maga, akinek legnagyobb vágya, már csak teste miatt is, a békesség volt! De a harc nagyobbért folyt. Azért, amit a Szekfü-tanulmány ilyenformán fejez ki: „nehogy az egyik pokolból megszabadulván, a másik már készen fogadhasson”.

E négy kötet tanulmányai, azonkívül, hogy a sors szorosabb diktandójára írtak: egy másik dologban is eltérnek az előzőktől. Azok egy lezárt életszakasz eredményei voltak. Ez a strófa még nincs befejezve, s magam sem tudom, hogy zeng föl a végén a rím. Vagy éppen csak gyanítom. A Kisebbségben a történelem elé készült. De talán még szabad lesz eljutnom, amerre – köznapjainkkal hadakozva – ezek is ügetnek: a történelem fölé.

A KIADÓ ELŐSZAVA AZ ÚJ KIADÁSHOZ

1989-ben, a Sorskérdések című kötet kiadásával befejeződött Németh László életműsorozata a Szépirodalmi és a Magvető Kiadók gondozásában. Nagy vállalkozás volt, de az utolsó két könyv kivételével a Kádár–Aczél-korszakban készült. A regényeket és a drámákat illetően nincs gondunk vele, de a tanulmányokkal, vitairatokkal, előadásokkal annál több.

Németh Lászlót 1974-ben, a halála előtti évben láttam utoljára. Amerikából való hazalátogatásunk alkalmából a feleségemmel együtt látogattuk meg. Némethné nyitott ajtót, s mikor beléptünk a szobájába, az asztal mellett ült, előtte egy nyitott könyvvel.

– Nézzétek – mondta –, most jelent meg ez a könyv, ezt lapozgatom keserűen. Nem elég, hogy teljes tanulmányokat kihagytak belőle, de a közölt tanulmányokból bekezdéseket, a bekezdésekből mondatokat, a mondatokból szavakat is kihúztak. Filológusok seregének ad majd

munkát a szövegeim helyreállítása. Őrizzétek meg egykori kiadványaitokat, még szükség lehet rájuk.

Másik gondunk az egész életműsorozattal az, hogy a magyar közéletnek abban a „húzd meg – ereszd meg” korszakában sem az időrendi sorrend, sem a tárgyi csoportosítás elve nem érvényesülhetett a kiadói rendezésben, s így nehezen kezelhető.

A sorozat elfogyott. Így kiadni többé nem szabad. Új, teljes és hiteles szövegű kiadása jó, ha 3–4 éven belül elkezdődhetik. Hazatérésünk óta viszont mind többen sürgetik a 40-es évek elején megjelent: A minőség forradalma és Kisebbségben című gyűjteményes sorozatunk kiadását. Minden érdekelt tudja, hogy ez a gyűjtemény mutatta be igazán Németh László 1944 előtti munkásságát, és hogy milyen nagy hatással volt nemzedékünk fejlődésére.

Jelen kiadványunk alapja ez a két gyűjtemény: A minőség forradalma hat, és a Kisebbségben négy kötete – terjedelmi okokból kihagyva: Szemelvények D. L. hátrahagyott írásaiból, Nyelvekről, Visszatekintés, Emberek a nemzet alatt, Pörje Sándor bírálataiból, Vers vagy tanulmány, Utolszor Itália, Magyar ritmus, Színház, A nézőtérről, A magyar drámáért, Grillparzer év című fejezeteket, mint a gazdag anyagból leginkább nélkülözhetőeket, viszont beletéve az elejére a Készülődés négy, a végére Az értelmiség hivatása c. könyv öt fejezetét.

A minőség forradalma régi ötödik kötetének nagyobb része a tárgya miatt az „Európa” című első fejezetbe került, a Berzsenyiről és Katonáról szóló írások pedig a „Magyar Szellem” című harmadikba. A minőség forradalma tehát természetesen tagolódik hat helyett öt fejezetbe: Európa, Új enciklopédia felé, Magyar Szellem, Mozgalom, Naplók.

Ezzel a kiadással Németh László fő művét, az 1927–1944 között írt tanulmányokat, vitairatokat, előadásokat két, könnyen áttekinthető kötetben adjuk a háború utáni nemzedékek kezébe eredeti szövegükben, s ha megérjük, néhány év múlva elkezdhetjük a teljes életmű új kiadását.

Püski Sándor